

перенасичення мови засобів масової інформації іншомовними запозиченнями призводить до втрати ними інформативності – основної функції мас-медіа.

Автор не претендує на вичерпний аналіз економічних okazіоналізмів. Подальші перспективи дослідження полягають у розгляді словотвірних особливостей okazіоналізмів у сфері економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1970. – 302 с.
2. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы : словообразовательный аспект. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1986. – 156 с.
3. Серажим К. Дискурс як соціолінгвістичне явище : методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія / Катерина Серажим. – К. : ПАЛИВОДА А. В. – 2010. – 352 с.
4. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К., 2003. – 387 с.
5. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – Видання третє, зі змінами і доп. – К. : Українська енциклопедія, 2007. – 856 с. : іл.
6. www. ut. com. ua

У статті виявлено, класифіковано й проаналізовано okazіоналізми у сфері економіки в мас-медійному дискурсі початку ХХІ століття.

Ключові слова: економіка, okazіоналізм, дискурс.

In the article unique words of economics are discovered, classified and analysed in the mass media discourse in the beginning of 21 century.

Key words: economics, unique words, discourse.

Тетяна Крашеніннікова
(Дніпропетровськ)

УДК811.161.2'374

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Сьогодні з'являється багато наукових досліджень, присвячених проблемі вивчення української лексики. Антропонімне багатство кожного народу, на думку М. Л. Худаша, – це продукт його історії. У ньому відбиті особливості суспільно-економічного та політичного життя народу різних історичних епох, особливості побуту, матеріальної і духовної культури, оточуючої природи, демографічні процеси, зв'язки з іншими народами тощо [14, с. 5].

Слово **родина** означає групу людей, що складається з чоловіка, дружини, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я [10, с.771]. **Родичі** – це особи, що перебувають між собою в кровній спорідненості, походять від спільних предків [12, с. 304].

Спроби дослідити та проаналізувати родинну лексику були неодноразово виявлені науковцями, об'єктом спостереження яких слугували фольклорні тексти. Серед наукових праць на особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження В. Б. Яковлевої «Вербалізація концепту сім'я в українській мовній картині світу». Науковець підтвердила тенденцію до зближення між одиницями *сім'я* і *рід* (перехідним елементом, єднальною ланкою є слово *родина*) [15, с. 7]. Авторка доводить, що в художній творчості представників літературного процесу кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. концепт *сім'я* постає як макроутворення: аналіз вербалізації концепту дозволив виявити в його складі низку основних складників, мікроконцепти із закріпленим, постійним оцінним компонентом, а також пунктирні проєкції етнокультурного концепту [15, с. 10]. Концепт *сім'я* є одним із ключових історико-культурних концептів свідомості українського народу, свіввідносним із заснованою на шлюбі або кровній спорідненості групою людей, члени якої об'єднані спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю. Дослідження динаміки розвитку інституту сім'ї та шлюбу на теренах України дозволяє визнати *сім'ю* активним дієвим

чинником впливу на життя і діяльність українського народу. Вона постає фактом культури, набуває символічного значення, не тільки відбиває духовну спадщину народу, особливості його світосприйняття і світовідношення, але й служать агентом їх збереження й передачі наступним поколінням [15, с. 12]. Ніде не торкаються питання щодо простеження подібного факту на матеріалі українських літературних казок XIX століття в цілому, тому ця проблема залишається актуальною.

У статті подано аналіз 210 літературних казкових текстів, у яких, як і в народних, зафіксовано дійових осіб без імен, але назви їх передають **родинну належність** та іноді подають варіативні форми (у дужках зазначено підрахунки: у скількох казках вжито подібну лексему). Звернемо увагу на слова *чоловік* (10), *жінка* (16), як видно, ці лексеми вжито в казкових текстах нерівномірно: постійно переважає в родинних аспектах матріархальне явище.

Група *батько* (8), *старий батенько*, *мати* (16), *мама* (4), *паніматка*, *мачуха* (3), *батьки*, *бабуся* (4), *баба* (2), *дід* (3), *дідусь*, враховуючи принцип суфіксального утворення, показує сучасній молоді ввічливе ставлення до старшого покоління.

Лексика на позначення дітей переважно вирізняється словотвірними варіантами передачі, якщо це стосується дівчат: *дочка* (12), *донька* (4), *донечка*, *дочки*, а щодо демонстрації хлопців письменники використовували категорію числа: *син* (10), *сини* (3).

Зауважимо, що лексему *сестри* автори казок поєднували з прикметниками, які передавали приблизний вік: *старша* (3), *середульша*, *середуца*, *середня*, *молодша*, *менша*, *найменша*. Таке ж явище простежуємо і стосовно лексеми *брат* (8) (*найменший*, *менший* (2), *середуций* (2), *старший* (2), *найстарший*), *братка*, *брати* (2).

Слова на позначення різного роду родичання зафіксовані як парно, наприклад *кум* (5), *кума* (2), *сват*, *свати* (4), так і поодинокі: *тітка* (2), *свекруха*, *старша невістка*, *братова*, *небога*, *молода*, *молода дружина*, *дружина*, *нянька* (2).

Зазначимо, що в казках є важливими нумерологічні поєднання: 2 *зяті*, 2 *сини*, 4 *брати*, 4 *дочки*, 7 *дочок*, 7 *синів*, 9 *братів*, 12 *синів*. Якщо цифрові поєднання 7, 9, 12 є класичними і беруть свій початок із фольклорних творів, то цифри 2 та 4 є проявом авторського підходу до цього явища.

Вагому роль в українських літературних казках XIX століття відіграють персонажі, які в назві своїй передають **соціальне становище** та мають варіативні форми вираження, наприклад:

1) належать до царського або королівського роду: *цар* (11), *цар-владика*, *цариця* (3), *царівна* (4), *царська дочка*, *царевич* (3), *принци*, *принц-царевич*, *король* (3), *короленко*;

2) належать до князівського роду: *князь* (8), *князівна* (2), *княгівна*, *княгиня* (2), *князі*, *князенко* (2);

3) належать до представників панівного середовища: *пан* (29), *пани* (2), *панич* (3), *пані* (4), *панна*, *паня* (2), *панночка*, *господар* (6), *господиня* (3), *господарі* (2);

4) належать до малозабезпечених та бідних людей: *наймичка*, *наймит*, *наймити*;

5) належать до кола самотніх людей: *вдовиця*, *вдова* (2), *удова*, *удівець*, *сирота*.

Привертає увагу той факт, що зафіксовано в авторських текстах і діалектні форми вираження лексем:

Бадічок, -чка – *змениш. пестливе* від бадіка, назва старшого за роками чоловіка, брата [8, с. 19]; *діал. змениш.* від бадіка, старший віком чоловік; дядько [9, с. 86]; найстарший брат у сім'ї, що заступає місце батька (як нема батька); йому викається [7, с. 316]: *Таже ваш слуга, бадічку!* (5, с. 188).

Вуйко, -а – *змениш.* від вуй – стрий, дядько [8, с. 259]; брат матері або батька; незнайомий старший чоловік [3, с. 42]; дядько; стрийко; мамин брат, чоловік маминої сестри, батьків брат, чоловік батькової сестри; ведмідь [2, с.14]; брат батька або матері [6, с. 32]; дядько по матері, брат матері [9, с.785]; дядько (на Буковині без ріжниць, чи брат батька, чи брат сестри, чи сестрин чоловік) [7, с. 316]: *О, справте, вуєчку, про дитя би вам щасливе, - каже Юдик, - за решту моя жура* (5, с. 188).

Газда, -и – господар; добрий господар; порядна, чесна людина, господар дому, голова родини; чоловік [3, с. 51] та **газдиня, -і** – господарка [9, с. 12]: *Добрий вечір, газдо!* (5, с. 187), *Газда вмер, а газдиня байдуже, не розшибалася* (3, с. 228).

Нанашко, -а – хрещений батько [8, с. 505; 3, с. 130; 9, с. 133; 2, с. 54; 4, с. 25; 5, с. 471]: *Нанашку, – каже, – казав Іван, щоб ви зараз їхали до лісу* (6, с. 140).

Крім цього, зафіксовано такі явища, як:

1) **андронім** – найменування жінки за іменем, прізвиськом чи прізвиськом чоловіка. Звичай називати заміжню жінку за її чоловіком загальнослов'янський, проте засоби творення кожного з них у різних мовах і діалектах не однакові. У говорах української мови вживається 10 суфіксів для творення андронімів: **-иха, -ка, -янка, -иня, -аня, -уля, -ова, -овка, -ина, -а** [11, с. 26]. Активними в казкових текстах є суфікси **-их(а)** (*Гершиха, Кравчиха, Зубиха, Жолобиха, Зозулиха, Михайлиха, Проциха, Корчиха*), **-ин(а)** (*Кузьмина*), **-ов(а)** (*Лукіанова*), **-івн(а)** (*Карлючківна*);

2) **метронім** – власна назва сина або дочки за іменуванням (іменем особовим, прізвиськом чи прізвиськом) матері або когось із предків по материній лінії. Метроніми бувають офіційні і неофіційні. Метронімічність виражається суфіксами: **-ич, -енк-, -юк, -ин, -инець, -ин-** [11, с. 314]. У текстах маємо лише приклад: *Танський*;

3) **патронім** – власна назва сина або дочки, утворена від батькового іменування або роду занять. В українській мові патронімами є всі імена по батькові, більшість прізвиськ, багато спадкових прізвиськ. До патронімів належать також апелювати на зразок *гетьманич, попович, княжна, писаренко, циганчук* [11, с. 426]. У казках зафіксовано: *Савчак, Романчук, Пилипчук, Гавриленко, Юркевич, Ярошанський* (можливо, походить від імені Ярох) [1, с. 26].

Знайшла своє відтворення лексика на позначення родинних зв'язків й у фразеологічних поєднаннях. В одних вона передає пряме значення:

БАБА: коли-то ще баба дівкою була – у словнику «як баба дівкою була» дуже давно [13, с. 16]: *Із старих коли-то ще баба дівкою була рокив робляться добрі давні часи, знаєш, ті славні часи* (7, с. 69);

а в інших опосередковане:

БАТЬКО: гемонів батько – у словнику «гемон» – *фам.* те саме, що демон – уживається як лайливе слово [9, с. 48]: *...Так щоб я їм помагала – не діжде їх гемонів батько!* (2, с. 452).

МАТИ: нечиста мати – у словнику «до нечистої матері» – уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення, гніву і т. ін. з якогось приводу [13, с. 466]: *Тю на твого батька! – скрикнув чорт. – Відкіль се нечиста мати тебе пре?* (4, с. 31).

БАТЬКИ: одправити к батькам на вечерю – допомогти померти: *Тут Ліхенор, очвалавши, наскочив на Лімнохаріса, списом його проколов і одправив к батькам на вечерю* (2, с. 454), **батьків з того світу вивертати** – лаятися: *Усіх батьків з того він світу вивертає...* (1, с. 32).

Отже, лексика на позначення родинних зв'язків в українських літературних казках ХІХ століття є письменницьким засобом створення навколо твору атмосфери буденності та наближення до реальності. Простежується у варіативних формах номенів лексика літературного, діалектного та розмовного походження. Така варіативність притаманна літературним казкам різних говіркових масивів України і відтворює особливості місцевого мовлення. Фіксація подібних явищ у фразеологічних сполуках теж формувалася на живомовних традиціях і віддзеркалює своєрідні мовні сполуки родинного побуту.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Діал. – діалектне; зменш. – зменшено; фам. – фамільярне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадін Є. О. Походження українських прізвиськ. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 160 с.
2. Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина повіту Радівці (Румунія). – Мюнхен, 1997. – 113 с.
3. Гуцульські говірки. Короткий словник / ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

4. Матеріали до Словника буковинських говірок / Редкол. К. Ф. Герман, К. М. Лук'янюк, В. А. Прокопенко (відпов. ред.) [навч. посібник]. – Чернівці : ЧДУ, 1979. – Вип. 6. – 107 с.
5. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок у 2-х томах. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1 : А-Н. – 496 с., Ч. 2 : О-Я. – 516 с.
6. Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266 с.
7. Сімович В. «Лис Микита» в новім одягу // Сімович В. Праці в двох томах. Т.1 : Мовознавство / Упор. і передмова Л. Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – 520 с. – С. 370-375.
8. Словарь української мови в 4-х томах / за ред. Б. Грінченка [репринтне видання]. – К., 1907-1910.
9. Словник української мови в 11-ти томах. – К., 1971-1980.
10. Сучасний тлумачний словник української мови : 65000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
11. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
12. Українська радянська енциклопедія / гол. ред. М. П. Бажан. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1963. – Т.12 : П-С.
13. Фразеологічний словник української мови / Укладачі : В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк, В. Й. Горобець, В. В. Дятчук та ін. – К. : Наукова думка, 1999. – Кн. 1, 2.
14. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наукова думка, 1977.
15. Яковлева В. Б. Вербалізація концепту сім'я в українській мовній картині світу : автореферат ... кандидата філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2008.

ХУДОЖНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гулак-Артемівський П. П. Солопій та Хівря, або горох при дорозі (казка) / П. Гулак-Артемівський // Гулак-Артемівський П. Твори / П. Гулак-Артемівський. – К. : Дніпро, 1978. – С. 30–34.
2. Думитрашко К. Жабомішодралівка / К. Думитрашко // Український сатириконт : Зб. сатир. та гуморист. творів укр. письменників : Для ст. шк. віку / Упоряд., передм. та приміт. Ю. І. Цекова ; Худож. І. А. Вишинський. – К. : Веселка, 2000. – 519 с. : іл. – (Шк. б-ка) – С. 445–457.
3. Кобринська Н. Вибрані твори / Н. Кобринська. – К. : Держ. літ. видав. худ. літ-ри, 1958. – С. 225–235.
4. Стороженко О. Жонатий чорт / О. Стороженко // Стороженко О. Закоханий чорт. Історико-фантастичні повісті та оповідання – К. : Дніпро, 2001. – 336 с. (Б-ка історичної прози). ISBN-966-578-044-1. – С. 30–33.
5. Федькович Ю. Голодний чорт або Дорога до Пекла (казка) / Ю. Федькович // Федькович Ю. Твори в двох томах : Т. 2. – К., 1960. – С. 186–192.
6. Франко І. Без праці (казка) // Франко І. Твори в 20-ти томах : Т. 3 : Оповідання / Ред. тома : П. С. Козланюк, Д. Д. Копиця. – К. : Держ. вид. худ. літ., 1950. – 492 с. – С. 124–183.
7. Франко І. Куди діваються старі роки // Франко І. Твори в 20-ти томах : Т. 2 : Оповідання / Ред. тома : П. С. Козланюк, Д. Д. Копиця. – К. : Держ. вид. худ. літ., 1950. – 437 с. – С. 66–77.

У статті розглянуто лексику на позначення родинних зв'язків, яка не лише наявна в текстах українських літературних казок XIX століття, а й відображена в діалектних варіантах та бере активну участь у творенні фразеологічних сполук.

Ключові слова: українська літературна казка, родина, сім'я, фразеологізми, діалектна лексика, лексика на позначення родинних зв'язків.

Words denoting family relations and which not only exist in texts of Ukrainian literary tales of the nineteenth century but are also reflected in dialectal variants and actively participate in the creation of idiomatic compounds are considered in the article.

Key words: Ukrainian literary fairy tale, family, household, idiom, dialect vocabulary, words denoting family relations.

Анатолій Найрулін
(Луганськ)

УДК 811.161.2'371'06 (043.3)

ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Другу половину XIX – початок XX ст. в історії української культури загалом і літературної мови зокрема (як одного з найважливіших складників розвиненої культури) позначено інтенсивним розвитком, що, з одного боку, був спрямований на процес уніфікації її норм, розширення її стильових рамок, а з іншого – на процес її європеїзації, тобто